

DOMOKOS MARIANN

KRIZA JÁNOS MESEGYŰJTÉSE
ÉS A *VADRÓZSÁK*

Ez a tanulmány az ELTE BTK Folklore Tanszékén védett szakdolgozat két fejezetének rövidített változata.¹ A terjedelmesebb változatban céltom volt Kriza János mesegyűjtésével összefüggésben feltárni azt, hogyan alakult a folklór-orális műfajaira vonatkozó sajátos műfajelmélet a 19. században, hogyan szakadt el az irodalomelmélettől és alakult ki egy önálló műfaji struktúra a folklorisztikai irodalomban. Kriza János az MTA Kézirattárában őrzött kéziratosa mesehagyományának vizsgálata és a Kisfaludy Társaság által közvetített minták alapján arra kerestem a választ, hogy az első népköltési gyűjtésekben milyen lejegyzési- rendezési elvek érvényesültek, és ezek hogyan határozták meg a későbbi kutatás irányát. A folklorisztikai kutatási hagyomány kialakulását a nemzeti paradigma, a folklorisztika módszertani változásai, a folklór-műfajelmélet kialakulása és a folklorisztikai szakterminológia alakulásának segítségével, a folklór szövegek textológiájának sajátosságait pedig Kriza János meseszövegei alapján kívántam bemutatni. Levéltári vizsgálódásaim során nagy hasznomra vált volna egy, a Kriza levelezését tartalmazó kötet vagy annak mutatója. Mivel ilyen nem létezik, hasznosnak találtam összegyűjteni a kiadott és a kiadatlan levelezésre vonatkozó adatokat. Ezt és az MTA Kézirattárában őrzött Kriza-mesék általam készített szövegkataszterét terjedelmi okokból ezúttal elhagytam.

A most közölt írást két összetartozó, de egymástól jól elkülöníthető részre osztottam. Az első a Kriza-filológia kiinduló forrásszövegének, a *Vadrózsák* különböző kiadásainak összevetését és textológiai tanulságait ismerteti, a második, ezzel összefüggésben, a Kriza János nevéhez kapcsolható kiadott és kéziratosa népköltési szövegekről (különös tekintettel a népmesére) való ismereteket foglalja össze.

A téma kutatásához Faragó József és Kovács Ágnes Kriza mesegyűjtésére vonatkozó írásaiból kellett kiindulni,² valamint szükséges volt a kiadott szövegek összevetése Kriza és gyűjtőinek feljegyzéseivel. Kriza életrajzát a bőséges szakirodalom alapján áttekintettem.³ Mivel Kriza-mesék a *Vadrózsák* kiadásait nem számítva is közel tucatszor láttak napvilágot, hasznosnak találtam azokat

1 Az eredeti szöveg: Domokos M. 2004. Témavezető: Verebélyi Kincső.

2 Faragó J. 1943., 1956., 1965., 1979., 1990., 1994-1995.; Kovács Á. 1982.

3 Ebben segítségemre volt a Bereiné Vasas Andrea – Podlovicsné Hárskúti Katalin által összeállított Kriza János bibliográfia. (Kiadja a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc, 1986.)

egy összehasonlító táblázatban ábrázolni, megjelölve az első kiadásokat. Ezt külön jelmagyarázattal a függelékben mutatom be.

Kriza János hagyatéka és a *Vadrózsák* kiadásai

A 19. századi népköltészet fontos és érdekes, szinte emblematikus alkotása Kriza János székely népköltési gyűjteménye. A *Vadrózsák* 1863-as I. kötetének megjelenése után tizenkét évvel határozott úgy a Magyar Tudományos Akadémia, hogy támogatja Kriza székely népköltési gyűjtése második kötetének kiadását. Kriza már nem tudta sajtó alá rendezni a kiadásra szánt anyagot, mivel 1875. március 26-án elhunyt. A rendezetlen kézirat a Kisfaludy Társasághoz került. Már az 1860-as években Gyulai Pál (1861-től ő a szerkesztője a *Magyar Népköltési Gyűjteménynek* [MNGY]) központosító törekvése és tudományos becsvégya⁴ némiképp Kriza ellenében dolgozott. Faragó József idézi Gyulai Pál Szabó Károlynak 1862. június 23-án írott levelét. „...Krizának nem szólottam semmit. Ha valami kitűnőt kapsz, küldd Aranynak, s általában inkább nekünk gyűjts, Kriza úgy is elég gazdag. [...] Elég lesz, ha neki csak egy pár darabot adsz, különben is neki elég módja lesz még gyűjteni, de nekünk Pestről kevesebb...”⁵ Talán ez is közrejátszhatott abban, hogy a *Vadrózsák* második részeként ismert MNGY III. kötetében, Kriza halála után hét évvel, 1882-ben, csupán hatvannyolc népköltési alkotás, főként balladák és dalok szerepelnek Kriza gyűjtéséből, bár ő maga meséket, mondákat, babonákat, álmokat és népszokásokat is szeretett volna közreadni a *Vadrózsák* II. kötetében.⁶

Felmerül a kérdés, teljes egészében felkerült-e Arany Lászlóhoz és Gyulaihoz Kriza gyűjtése. Továbbá kérdés az is, hogy mi lett a ki nem adott hagyatéka sorsa.

Sebestyén Gyula 1911-ben az MNGY XI–XII. kötetében jelenteti meg a *Vadrózsák* második kiadását.⁷ Itt közli Kriza önéletrajzát, fényképét, a Kriza és Gyulai 1861 és 1864 között zajló levelezéséből tizenkét levelet,⁸ továbbá a szerkesztő kritikai jegyzetekkel egészíti ki az egyébként „érinthetetlen kánonszövegnek” tekintett első kiadást. A népmeseanyag jegyzetelését az eredeti tervvel szemben sajnos Katona Lajos már nem végezhette el, így Kálmány Lajos és Berze Nagy János mesejegyzeteinek felhasználásával azt Sebestyén Gyula készítette. Egészen 1956-ig a levelezéséből való mutatványok közlésén kívül senki nem foglalkozik Kriza kéziratosa hagyatékával.

4 Faragó J. 1965.124.

5 Faragó J. 1965.122.

6 Kriza J. 1911. 382.

7 Kriza J. 1911.

8 Kriza J. 1911. 378-416. A közölt levelek kelte: 1861 dec. 30., 1862 júl. 11., aug. 12., okt. 29., nov. 7., nov. 19., dec. 9., 1863. jan. 9., okt. 4., dec. 19., 1864. máj. 26., okt. 4.

Viski Károly 1943-ban három kötetben kiadja a szintén kánonként értékelt *Vadrózsákat*.⁹ Az első kötet a balladáké és a daloké. A másodikban további dalok következnek, aztán a táncszók és a találós kérdések, az utolsó kötetben hozza a népsajátságokat, a népmeséket, valamint a tájszótárt. A záró tanulmány hiányzik, de még feltűnőbb, hogy a jegyzeteket is elhagyták. A biztosan nem népi eredetű szövegeket nem hagyják a kötetben, az „íróktul” cím alatt közölt verseket szűrve közlik.¹⁰ Ez a közlés a második, szövegű kiadásként vonult be a tudományos gondolkodásba. Nyomdatechnikai okokból a zárt e-ket két ponttal (ë) jelölik. A szövegűségért egyébként Fónagy Iván felelt.

A Gunda Béla által szerkesztett *Vadrózsák*-kötetet¹¹ a Magyar Népművelők Társasága adta ki ugyanebben az évben, kimondottan mozgósító, népszerűsítő szándékkal. A kötet szemelvényeket közöl a gyűjtemény dal, ballada, gyermekjáték és találós szövegei közül.

A következő kiadás az 1956-ban Kovács Ágnes és Gergely Pál gondozásában megjelent *Székely népköltési gyűjtemény* (SZNGY).¹² Ez az elveszettnek hitt kéziratot anyag felhasználásával készült válogatás. Kriza eredetileg hat szakaszra osztotta anyagát a *Vadrózsák*ban: I. Balladák, dalok és rokonneműek, II. Táncszók III. Találós mesék, IV. Népsajátságok, V. Népmesék, VI. Tájszók. Ehhez képest az SZNGY-ben négy fő csoportot (I. Balladák, II. Dalok, III. Vegyes műfajok, IV. Mesék) tizenkét alcsoportra (II/1. szerelmi dalok, 2. kiházásítók, párosítók, 3. katonadalok, 4. bujdosódalok, keservesek, 5. vidám dalok, csúfolódók; III/1 regös-ének, 2. gyerekdalok, gyerekversek, mondókák, 3. táncszók, 4. hangutánzó, 5. találós versek, találós kérdések, 6. szólásmódok, közmondások, 7. álmok) bontva hozzák. Elhagyták Kriza Tájszótárát és az 1863-as kiadás záró tanulmányát is. Helyette saját szerkesztésben közlik a kötet végén a szövegekből kiválogatott tájszavakat. A *Vadrózsák* meséi közül hármat elhagytak, viszont közölték az MNGY I. és III. kötetében megjelent mesék közül ötöt, a *Magyar Nyelvőr*-ben 1873-ban megjelent mesét, valamint a kiadatlan szövegek közül huszonhetet. Érdemes volna azonban alaposabban tanulmányozni az újonnan hozott szövegeket, ugyanis ezek némelyike a kéziratban töredékes, vagy nem szerepel. Az összes meseszöveg azonban megtalálható legépe az Ethnológiai Adattárban, helyenként olyan ceruzás megjegyzésekkel, mint „jó, befejezendő, vagy átírandó (!).”¹³ A független Ürmösi Sándor kéziratot Naplójegyzeteit közli, valamint Kriza gyűjtőivel és Gyulaival folytatott levelezéséből hoz tizenegyet. A levelek egy részét már Sebestyén is közzétette (hetet a Gyulainak írt levelek közül), a többi a kéziratot nép-

9 Kriza J. 1943a.

10 Kriza J. 1943a. Az íróktul c. fejezet a II. kötet 176. o.

11 Kriza J. 1943b.

12 Kriza J. 1956. Az első kiadás (1863) mellett az összehasonlító táblázatban külön is feltüntettük.

13 Például 19035/C 150. vagy 175. Ethnológiai Adattár.

költési szövegekkel együtt a kiadás előtt hat évvel került elő¹⁴ (Kiss Mihály levele Krizának 1862. május 22. és 1862. június 20., Tiboldi István levele Krizának 1862. május 24., Kriza levele Filep Elekhez é. n. „Nagyobb örömet semmi sem...”).

A kiadás esztétikai szempontú szövegközlése a mai helyesírás szabályait alkalmazza, a mellékjeleket nem tüntetik fel. A jegyzetekbe csak azok az adatok kerültek be, amelyek a kiadáskor helytállóak voltak.

A kötetben rosszul szerepel Kriza árkosi mesegyűjtőjének keresztneve: Lőrinczi István (451. o.) – helyesen Lőrinczi Elek. A mesejegyzékben nyilvánvaló elírás a másik árkosi gyűjtő, Kiss Mihály gyűjtési helye: több helyen is Udvarhelyszéket írnak, ami helyesen Háromszék megye.

Faragó József 1975-ben jelenteti meg a *Vadrózsák* hatodik kiadását.¹⁵ Az összes eddigi kiadás közül ez a legnagyobb példányszámú. Törekedett arra, hogy a kiadványból mellőzze a nem népköltészeti anyag közlését. Éppen ezért két fejezetet, az ismeretlen szerzőktől és az íróktól való *Vadrózsák*-beli verses anyagot, illetve az ehhez tartozó jegyzeteket nem közli. A záró tanulmányt ő sem tartja szükségesnek közzétenni. Az ezeken túl is előforduló kihagyásokat szögletes zárójellel ([...]) jelöli. A cenzúra miatt az eredetiből kihagyott szavakat helyenként pótolja (például k...h helyett Kossuth). A sajtóhibákat kijavítva közli, így az eredeti sajtóhibák jegyzékét feleslegesnek tartja mellékelni. A zárt *ë* hangoikat jelöli, de a többi mellékjelet ő sem közli. Mindezeket figyelembe véve az ő kiadása sem tekinthető kritikainak, saját bevallása szerint is inkább népszerűsítő jellegű kiadvány.

Kriza János népmesegyűjtéséről

Kriza János a *Vadrózsák*ban húsz mesét közöl.¹⁶ Előtte biztosan az ő gyűjteményéből való két meseközlésről tudunk csak, az egy évvel korábbi *Szépirodalmi Figyelő*ben megjelent *Igazság és Hamisság* címűről és a *Szépirodalmi Lapokban* tíz (!) évvel korábban megjelent *Az első ember esete, egy vén székely után* című közléséről.¹⁷ Itt kell megjegyeznünk Kőváry László 1852-ben a *Hölgyfutár*ban hozott három, cím nélküli meséjéről (A *Vadrózsák*, a SZNGY és a kéziratos hagyatékok alapján: *Az apám lakodalma, Megindulék a malomba és Virágszál királyfi*), hogy ezeket valószínűleg (!) Kiss Mihály, Kriza János árkosi gyűjtője beemelte a *Vadrózsák* szövegei közé. Az MNGY I. kötetében még egy mese, *A halhatatlanságra vágyó királyfi*, és egy legenda, valamint 1873-ban a *Magyar Nyelvőr*ben *A kutya kabala* című mese látott napvilágot.

14 Az eredeti levelek megtalálhatók: MTA Kézirattár Ms 930/1–15

15 Ennek újbóli kiadása 2002-ben jelent meg a Kriterion Könyvkiadónál.

16 A meséket l. a függelékben

17 *Szépirodalmi Figyelő* 1862 jan., 2. 9. sz. *Szépirodalmi Lapok* 1853. 35. sz. 547–551.

Összesen ennyi, azaz huszonkettő jelent meg Kriza életében a feltehetőleg másfélszáznál is több hozzá beküldött népmeséből.

Az MTA Kézirattárában őrzik Kriza János kéziratos mesegyűjtését. A Kriza neve alatt katalogizált anyagok között hat kötetben találtam meséket.¹⁸ Ezeknek azonban nem mindegyike származik Kriza és gyűjtői köréből és – bár a katalóguscédulák helyenként erről is mást mondanak – nem csak meséket tartalmaznak. A hat kötet összesen hatszázhetven lapból áll, ez százhatvankét mesét, hetvenegy találós kérdést, tizenkét álmot, néhány néphitszöveget, továbbá balladákat, táncszókat, nép- és műdalokat jelent. A kötetekben újságvivágások (nyomatásban megjelent balladaszövegek), egy előfizetési felhívás a *Keresztény Magvetőre*, egy töredékes levél, valamint a népdalok között egy kísérő tanulmány is megtalálható P. Tóth Kálmán aláírásával. A mesék közül félszáz biztosan nem Kriza gyűjtéséből való. Ezek Arany László és feltehetőleg Török József gyűjtései.

A kéziratok sorsáról annyi ismeretes, hogy azokat Kriza halála után özvegye felküldte a Kisfaludy Társaságnak, pontosabban az MNGY szerkesztőinek: Arany Lászlónak és Gyulai Pálnak. Ők a hagyatékából huszonkilenc balladát, harminchárom népdalt és csupán öt mesét (*Szerencsének szerencséje*, *A tejkút*, *Mondjad hát: széna!*, *A három árva legény*, *A táltos királyleány*) válogattak ki, és közölték az MNGY III. kötetében. Ezt nevezik a *Vadrózsák* második kötetének. 1886-ban Arany László édesanyja halála után kiköltözött az Akadémia épületéből, és szobájából a Kriza-hagyaték az MNGY szerkesztése során összegyűlt hatalmas népköltési anyaggal, valamint Arany János hivatali irataival együtt lekerült az Akadémia pincéjébe. Itt akadt rá az 1949–50-ben végzett épülettartozás és pince-átalakítás során Gergely Pál, aki akkoriban Kodály Zoltán személyi titkára és mellékállásban az épület gondnoka volt. Elmondása szerint 1949 őszén ilyen minőségében értesült „Horváth bácsitól”, a portástól, hogy a munkások a pince elzárt rekeszeiből papírokat dobálnak ki. „Én leállítottam ezt a vandalizmust. Valóban egy kosárral kihajítottak. Éppen azt mondja: Hát ezek csak olyan penészes papírok! – De kérem, ezek között nem kisebb ember volt, mint Krizának, a *Vadrózsák* anyagának második kötetének nagy része. Hát kérem, ezen már nem lehetett segíteni, amit megsütöttek, vagy amit elégettek, [...] pechünkre úgy kerültek a pincébe, hogy [...] a meseanyagot odaöntötték a csupasz földre és éppen a Kriza került alól. Ezért rohadt el a meséknek több mint a fele. Talán... nem tudjuk megállapítani, mert ami nincs, nem tudjuk mennyi volt!”¹⁹

18 Irodalom 4-r 409 I-IV. Kriza Jánoshoz beküldött népmesék címmel; Irodalom 4-r 412 Kriza János gyűjteménye címmel; Irodalom 4-r 414 Kisfaludy Társaság gyűjteménye címmel.

19 Kovács Ágnes beszélgetését Gergely Pállal 1981-ből szintén az MTA Kézirattára őrzi (Ms 4163/108 2/1983). Tudomásom szerint az interjú eddig nem volt publikálva (bár a xerox-másolaton is jól látszik, hogy korrektúrázott szövegről van szó), jóllehet a kéziratok rendszerezésére vonatkozó primer információkat tartalmaz. Teljes szövegét lásd: Domokos M. 2004. melléklet.

A hozzátétőlegesen tizenegyezer lap²⁰ folklór-anyag között Gergely Pál megtalálta Kriza János és gyűjtői ezerhatszáz lapnyi, részben átpenészedett kéziratát.²¹ Némi zűrzavart okoz a lapok pontos számának megbecsülésében, hogy Gergely egy másik cikkében hatezer lapnyi népköltési anyagról beszél.²² Nehezen elképzelhető, bár nem kizárt, hogy a tizenegyezer folklórlapból ötezer lap használhatatlanná vált volna a penésztől. A megmentett anyagban rálelt az 1862-es *Vadrózsák* nyomdakész nyersanyagára is, és mivel elsődleges célja az anyag megóvása volt, leadta a könyvkötőnek a restaurált, de csak nagyjából össze rendezett papírokat. Így történhetett, hogy a Kriza Jánoshoz beküldött, *Népmesék* című hatkötetes iratsomó első három kötetébe belekerült Arany László és Arany Juliska gyűjtésének több darabja. Ezek közül kb. két tucat azonosítható, azok, amelyek megjelentek Arany mesekötetében.²³

Kovács Ágnes Gergely Pállal készített interjújából kiderül, milyen meg gondolásból készítette el „Pali bácsi” az MTA Kézirattára számára a kötegeket: „Kérem szépen, megmondom: én nem értem rá nagyon foglalkozni ezekkel, csak azt láttam, mesék, versek, satöbbi, gyűjtötte Kriza, 20–30-féle Kriza gyűjtőtől, ötöle is egypár töredék volt, meg javított nyomdakész, a *Vadrózsák* első kötetének, a 62-es (!) megjelenésű *Vadrózsáknak* a nyersanyaga is itt volt. Azzal már nem tudtam mit csinálni, összekötöttük, félretettük. Én nem is tudtam, hogy pár év múlva ez meg is fog jelenni. Elég az hozzá, a könyvkötőknek [...] leadta a kollégám itten a Berlász a mesegyűjteményt [...] persze senki sem értett hozzá, én se, [...] és nem tudtuk szétválogatni egész pontosan így keveredett bele sajnos az Arany László meg a Juliskának is valami kézírata, egy olyan kötetbe, amin az volt, hogy Krizától. Hát ez a magyarázata, ez a tévedés! Az, hogy hát nem voltunk szakemberek, ez az egyik, meg időnk se!”²⁴

Kovács Ágnes ezernyolcszáz lapnyi székely népköltés- (népszokás-, szó-) gyűjteményről ír a Kriza-anyag kapcsán.²⁵ Bár tudta, hogy az Akadémián őrzött kéziratok nem mindegyike Kriza és gyűjtői köréből való, mégis „mintegy másfélszáz” darab szövegre teszi a Kriza-mesék számát. Valójában az említett hat kéziratot kötetből legfeljebb száztizenegy mese tulajdonítható Krizának.

A *Vadrózsák* első kötetében megjelent a már említett húsz mese, az MNGY kötetében további hét mese (*A kalász eredete*/*Az első ember* című eredetmondát is a mesék közé szokták sorolni), valamint a *Magyar Nyelvőr*-ben egy mese (*A kutya*

20 Gergely Pál becslése

21 Gergely P. 1975. 420.

22 Gergely P. 1952. 208

23 1862-es és 1872-es kiadást egyesítve 1901-ben adta ki Gyulai Pál (Arany László Összes Művei IV. kötet Magyar népmesék gyűjtése. Franklin Társulat), Arany László eredeti szövegfeljegyzései a kéziratárban még Ms 10.002/VIII.

24 Ms 4163/108 2/1983. 5–6.

25 Kriza J. 1956. 448.

kabala). Ortutay Gyula *Magyar parasztmesék* című gyűjteményének második kötetébe felvette *Az álmát eltitkoló fiú* című Kriza-mesét, amely itt jelent meg először nyomtatásban.²⁶ Kovács Ágnes 1956-ban a már kiadott és a még kiadatlan kéziratok hagyatékából félszáz mesét publikált *Székely Népköltési Gyűjtemény* címen. Ebből huszonhét először jelent meg nyomtatásban. Négy évvel később ifjúsági kiadványként huszonnégy székely népmesét adott ki. Bár a kötet végi zárszóban tizenkét mesét kezelnek addig kiadatlanként, valójában ennél kevesebb, kilenc mese (*Királyfiú Kis Miklós, Csinos vitéz, Aranyhajú Kálmán, Virító Pál, A király húszéves leánya és a három ifjú, A szegény csizmadia és a Szélkirály, A csóka lányok és két cím nélküli hazug mese*) jelenik meg ekkor először. Ezeknek a meséknek sem kritikai, sem tudományos igényű kiadása eddig még nem jelent meg. Az ezután megjelenő mesekötetek egyike sem közölt ismeretlen Kriza-mesét. Mindent egybevetve úgy találjuk, hogy az eddig összesen megjelent Kriza-mesék száma hatvanöt. Ez több mint a fele az MTA kéziratárában talált, Krizának tulajdonított meséknek. A *Székely Népköltési Gyűjtemény* (SZNGY) jegyzetanyaga az Ethnológiai Adattárban található.²⁷ A Kriza-kiadvány számára legépelte anyag nyolcvanöt meseszöveget tartalmaz, ebből ötven megjelent az SZNGY-ben-hat az *Álomlátó fiúkban*. Maradt huszonkilenc mese, ami valószínűleg nem jelent meg sehol, vagy legalábbis nem az itt szereplő címen. A nyolcvanöt meséből huszonötnek nem találtam meg a kéziratát az Akadémián. A gépelte oldalak tetején általában megtalálható a kéziratok lelőhelye (például Szép Palkó K IV. 31. 1., azaz a *Szép Palkó* című mese a Krizához beküldött népmesék között a 4-r 409/ IV. kötet 31. lapján kezdődik). Tizenhat meséhez az ismert K jelzés helyett, ami az idézett kötetet jelenti, T jelzés és lapszám következik.

Kriza leveleiből kiderül, hogy a *Vadrózsák* tervezett második kötetét prózai szövegekből, legfőképp mesékből szándékozott összeállítani.²⁸ Ezt Gyulai Pál is megerősíti: „Az első kötetet egy második fogja követni, mely leginkább népmeséket tartalmaz. Nagyrészt ismerem e gyűjteményt.”²⁹ Valószínűsíthető, hogy ennek törzsszövegét Tiboldi István keddi tanító és gróf Mikó Imre gyűjtése adta volna. A levelekből nem derül ki, valójában mennyi meséről is lehetett szó. Tiboldi gyűjtésével kapcsolatban, még ennek nagyságrendjét sem ismerjük. Hatvanhatven³⁰, százötven³¹, négyszáz mesét³² említenek a források. Az adattári gépelte szövegeken jelzett T bizonyosan Tiboldit jelenti, ám ez csupán a Kriza neve alatt

26 Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 32–39.

27 EA 19035/A-D.

28 Faragó J. 1965. 128–129. levél Gyulai Pálnak 1868. júl. 11. Péterfimek 1862. márc. 9.

29 Gyulai P. 1989. 614. (Két ó-székely ballada, először megjelent 1862. Szépirodalmi Figyelő 2. 12–16. sz.)

30 Levél Gyulai Pálnak 1862. okt. 29. (Kriza J. 1956. 420.)

31 Levél Péterfi Sándornak 1862. márc. 9.

32 Mészáros J. 1988. 25.

katalogizált kéziratok ismeretében nem volna megállapítható. Összevetve azonban a Tiboldi neve alatt az Akadémián található Irodalom 8-r 178/ITII számú gyűjteménnyel, erről megbizonyosodhattunk.

Mindent egybevetve elmondhatjuk, hogy a Krizának tulajdonított kéziratot mesegyűjtésének nagyjából a fele jelent meg eddig nyomtatásban. (Kicsivel több mint száz mesét őriznek tőle a kéziratárban, és további tizenhatot Tibolditól ugyanitt, mindebből összesen hatvanöt kiadott.) Tudva, hogy Kriza az elsők között fordult a magyar néphagyomány teljessége felé, és munkája az első teljesnek mondható magyar népköltési gyűjtemény, sajnálatos, hogy a kutatók eddig kevés figyelmet szenteltek kéziratot hagyatéknak. Tiboldi hagyatéka után kutatva kiderült az is, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik száznegyvennyolc lapnyi adomagyűjteményét. Ez három egybekötött füzet, amely kilencszázhatvanhét számozott szöveget tartalmaz. 1988-ban *Adomák és tanítómesék* címmel Mészáros József marosvásárhelyi könyvtáros-kutató adott válogatást Tiboldinak 1960-ban a Székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban meglelt kéziratából. (A kézirat egy ideig a Marosvásárhelyi Megyei Könyvtárban volt, onnan elkerült, és jelenleg ismeretlen helyen van.³³) A kötetet záró tanulmányban a szerző megpróbálja összefoglalni a Faragó József és mások által megrajzolt Tiboldi-képet. Jakab Elek 1856-ban szólította fel gyűjtésre Tiboldit, aki azonban már 1820-ban foglalkozott népköltészeti gyűjtéssel.³⁴ Ezek Krizához kerülhettek, de feltehetőleg ugyanabban az évben, mint Jakab, Kriza is kér tőle meséket.³⁵ Mészáros valószínűsíti, hogy később Jakab Elek Kriza özvegyétől visszakérte a hajdan tulajdonában lévő Tiboldi-féle kéziratcsomagokat.³⁶ A Tiboldi-hagyatéka így szétszóródott, kisebbik része Budapestre, nagyobbik része Székelykeresztúrra került.

A 19. század második felének néhány alapvető fontosságú folklorisztikai problémáját veti fel Kriza János munkássága.³⁷ Összességében Kriza példáján azt mondhatjuk, hogy a folklór-szövegek textológiájának sajátosságait figyelembe véve árnyalni kell a 19. századi népköltési szövegekről kialakult és elterjedt képzetet, amely hamisítványként értékeli minden kezdeti folklórgyűjtést. Az a tény, hogy a folklorisztikai textológia a gyűjtéssel kezdődik, ráirányítja a figyelmet a vizsgált korszakban keletkezett kéziratok alaposabb tanulmányozására, ahol ez lehetséges, ott a kiadott anyaggal való összevetés fontosságára. A szájhagyomány után írott kéziratot és publikált szövegek részletes vizsgálata azért is alapvető

33 Olosz Katalin szóbeli közlése.

34 Mészáros J. 1988. 38.

35 Irodalom 8-r 178/1 91. Előzmény a Táncz-mondókákhoz. 1859. máj. 20. K. Kede („Mintegy 4 évvel ezelőtt felszólítottam vala népmondák, példabeszédek, tájszók, népregék 's más affélék gyűjtésére vidékünkön...”)

36 Mészáros J. 1988. 17–18.

37 Lásd például az első és az ún. második Vadrózsa-pert

feladat, mert csak ennek eredményeiből vonhatunk le helyes következtetéseket a kor gyűjtési és lejegyzési elveire vonatkozóan; másként fogalmazva azt mondhatjuk, hogy a kutatómódszertan történetét csak a részletes szövegismereten alapuló szövegkritika adhatja meg.

Az alábbi összehasonlító táblázat a fontosabb Kriza-meseszövegek kiadását mutatja be. A táblázatban szereplő Kriza-mesék forrásainak rövidítései a következők:

A Kriza János neve alatt megjelent köteteket K-val jelöltem, a számozás kronologikus rendet mutat. Mivel *Vadrózsák* cím alatt egyik későbbi kiadás sem hoz az eredeti kiadáson túl új meseszövegeket, ezért a táblázatban csak az első kiadást tüntettem fel.

K/1 Vadrózsák, 1863, Kolozsvár;

K/2 Székely népköltési gyűjtemény II. 1956, gondozta: Kovács Ágnes, Budapest;

K/3 Az apám lakodalma 1957, szerkesztette: Faragó József, Bukarest;

K/4 Az álomlátó fiúk 1960, válogatta: Kovács Ágnes, Budapest;

K/5 A csókálányok 1972, válogatta: Kriza Ildikó, Budapest;

K/6 Székely népmesék 1989, szerkesztette: Bencsik Gábor, Budapest.

Antológiákban is jelentek meg Kriza-mesék, ezeket a köteteket A-val jelöltem, a számozás kronologikus rendben készült.

A/1 Magyar Népköltési Gyűjtemény I. Elegyes Gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiről 1872, szerkesztette: Arany László – Gyulai Pál.

A/2 Magyar Népköltési Gyűjtemény III. 1882, szerkesztette: Arany László – Gyulai Pál. A/3 Magyar paraszttmesék 1956, szerkesztette: Ortutay Gyula – Katona Imre.

A folyóiratokban közölt mesék forrásainak betűjele: F

F/1 Szépirodalmi Lapok 1853. 35. sz. F/2 Szépirodalmi Lapok 1862. jan. 2. 9.

F/3 Magyar Nyelvőr, a római szám itt évfolyamot jelöl: 1873 II. évf. 88–89., 1875 IV. évf. 282., 1886 XV. évf. 568-569.

A táblázatban szerepel az Ethnológiai Adattárban található 85 legépelte meseszöveg. Ezeket EA rövidítéssel jelzem. Az ifjúsági kiadások i jelet kaptak, az első kiadásokat e-vel jelöltem. Az ei azt jelenti, hogy az első kiadás nem tudományos igénnyel készült. Az x-ek azokat a szövegeket jelentik, amelyek szerepelnek az adott kötetben, nem első és nem ifjúsági kiadásként.

A mesemondókat jelöli (ahol meg lehet állapítani): M

RPT: Róka Puskás Tamás

PG: Pucók Geczi bá'

FM: Fa Miska

A gyűjtőket jelöli: Gy

KM: Kiss Mihály

LE: Lőrinczi Elek

TI: Tiboldi István

ÜS: Ürmösi Sándor

GS: Gálffy Sándor

GI: Gálfalvi István

BL: Bak László

A gyűjtés helyét jelöli: Gy.h.; ahol ismert a település, ott minden esetben azt adtam meg a megye feltüntetése nélkül:

Székelykeresztúr: Szk (Udvarhelyszék m.)

Árkos: Á (Háromszék m.)

Kolozsvár: K (Kolozs m.)

Demeterfalva: Df (Udvarhelyszék m.)

Ahol csak a megye ismert, ott azt jelöltem:

Udvarhelyszék: U.m.

Háromszék: H.m.

Nagykükküllő: N.m.

A kéziratos lapszámokat is érdemesnek tartottam feltüntetni. Ezeket KZ-vel rövidíttem. (Mindegyik az MTA könyvtárának Kézirattárában található.)

K/I-IV Kriza Jánoshoz küldött népmesék I–IV.

K/V Irodalom 4-r 412 Kriza János Gyűjteménye

K/VI Irodalom 4-r 414 Kisfaludy Társaság gyűjteménye

T/I-III Irodalom 8-r 178. Tiboldi István: Gyűjteménytöredékek.

Két esetben (45. és 90. sz.) nem találtam meg az eredeti kéziratát az Ethnológiai Adattárban található jegyzetanyag (EA 19035) hivatkozásainak, ezért itt az ő oldalszámait közöljük.

A táblázatban szereplő Kriza-mesék (kiadott szövegek és az adattári gépiratok címei)

1. Szép Palkó
2. Az Igazság és Hamisság utazása
3. A vadász királyfiak/A három vadász királyfiú
4. A rossz fonóleányból lett királyné/A rossz fonóleány
5. Az irigy testvérek
6. Rózsa vitéz/Rózsa királyfi
7. A deákot erővel királlyá teszik/A deákból lett király
8. A két gazdag ember gyermeke
9. Az aranyszörű bárány
10. Az apám lakadalma
11. A rest macska
12. A Szerencs és Áldás
13. Mirkó királyfi
14. A mőndölőcskék/A kicsi báránykák
15. Tündér Erzsébet/Tündér Erzsébet
16. Halász Józsi
17. Csihán királyurfi
18. Megölő Istéfán
19. A huszár és szolgáló
20. Az ördög kilencz kérdése
21. A tehéntől lett gyermek
22. Borsszömű Jankó
23. Szerencsének szerencséje
24. Pávatoll
25. A fekete grófkisasszony
26. A szegény bujdosó legény
27. A halhatatlanságra vágyó királyfi
28. Királyfia Kis Miklós/A síró-nevető szemű király/Tarigari
29. A két árva/Az özfiú
30. A három öreg nénő
31. Jancsika/A tejkút
32. A tetűbőrös királykisasszony/ A ringyes-rongyos királykisasszony
33. A tehénné vált asszony/A tehénné lett asszony
34. Világhírű szép Borica szép éneklő madarai
35. Jakab gazda/Jakab gazda két fia
36. Az obsitos katona
37. A három vízbedobott királygyermek
38. A két aranyhajú fiú/A házasodni indult királyfi

39. A csudamadár/A két halálraítélt királygyermek
40. Többet tudott mint mest' uram/A legkisebbik fiú
41. Az álomlátó fiú
42. Igazság és Igazságtalanság
43. Miért kevés a szem a búzakalászon,/Az első ember esete/A kalász eredete
44. Mesebeszéd a papról s a kenyérről
45. A kicsi dió/Az ördög és a szegény ember
46. A szegény csizmadia és a Szélkirály
47. A vitéz csizmadialeány/Az ördög és a szolgálja
48. A fortélyos leány
49. A székely asszony és az ördög /Az egyszeri asszony meg az ördög /A székely menyecske meg az ördög
50. Mondjad hát: széna!
51. A rest leány
52. János, a pap szolgálja
53. A kutya kabala
54. Megindulék a malomba/A malomba
55. A király húszéves leánya és a három ifjú
56. Csinos Vitéz
57. Virító Pál
58. Aranyhajú Kálmán
59. A csóka lányok
60. A táltos királyleány
61. Királyfiú Kis Miklós
62. 1. hazug mese (gazdaember, 40 évig nincs gyereke...) /A hazug
63. 2. hazug mese („Mi apámuramnak 13-an voltunk fiai...”)
64. A három árva legény
65. Székely adomák (7 db)
66. Tréfás ráfogások (4 db)
67. Prücsök János
68. Csalóka Mihók
69. Krisztus urunk és a cigány inasa
70. A királykisasszony jegyei
71. A csudagyűrű
72. A világ hálája
73. A csudálatos muzsika
74. A citromleány
75. Nőtelen Pétör
76. Borszem Jankó (nem uaz. Borszömű Jankó)
77. Ravasz Ráki
78. A két királyságot álmódott ifjú álma bételése /Az álmát eltitkoló fiú

79. Virágszál királyfi
 80. A néma lány
 81. A szalonnavár
 82. Szép királyné szép leánya
 83. A csudálatos pikszis
 84. Mesebeszéd egy gazdag királyfiról
 85. Zöldszemű Péter
 86. A nagy havas
 87. Viola János
 88. Mesebeszéd egy boszorkány vén banyáról
 89. Egy király leányát elkapja egy nagy hal
 90. A szép ember
 91. Rózsika

	EA	F/1	F/2	A/1	A/2	F/3	K/1	K/2	A/3	K/3	K/4	K/5	K/6	M	GY	GY.h.	KZ
1.	x						e	x		i		i			KM	Á	K/IV 31-38.
2.			e				x										K/IV 43-46.
3.	x						e	x		i		i			KM	Á	K/IV 55-61.
4.	x						e	x				i			KM	Hm	K/IV 53-55.
5.							e										K/IV 61-65.
6.	x						e	x			i		i		KM	Hm	K/IV 65.
7.	x						e	x		i		i			KM	Á	K/IV 68.
8.	x						e	x			i		i		LE.	Á	
9.	x						e	x		i		i			LE	Á	
10.	x						e	x		i					KM	Á	
11.	x						e	x	x	i		i			KM	Á	K/IV 40-43.
12.							e								KM	Á	K/VI 21-25.
13.	x						e	x		i		i				Um	
14.	x						e	x				i				Um	
15.	x						e	x		i		i	i			Um	
16.	x						e	x			i	i				Um	
17.	x						e	x				i		RPT	MG	Szk	K/III 154-56.
18.	x						e	x						PG	MG	Um	
19.	x						e	x		i						Um	
20.	x						e	x		i		i				Um	
21.	x							e				i					K/III 98-102.
22.	x							e			i				ÜS	Um	K/148.
23.	x			e				x		i		i					

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a rövidítéseket még egyszer, ezúttal betűrendben adjuk meg:

- A/1: Magyar Népköltési Gyűjtemény I.
 A/2: Magyar Népköltési Gyűjtemény III.
 A/3: Magyar parasztmesék
 A/4: Magyar népmesék
 Á: Árkos
 BL: Bak László
 Df: Demeterfalva
 e: első kiadás
 EA: Ethnológiai Adattár
 F/1: Szépirodalmi Lapok
 F/2: Magyar Nyelvőr
 FM: Fa Miska
 GI: Gálfalvi István
 GS: Gálffy Sándor
 Gy: gyűjtő
 Gyh: gyűjtés helye
 Hm: Háromszék
 i: ifjúsági kiadás
 K: Kolozsvár
 K/1: Vadrózsák
 K/2: Székely népköltési gyűjtemény
 K/3: Az apám lakodalma
 K/4: Az álomlátó fiúk
 K/5: A csókalányok
 K/6: Székely népmesék
 K/I-IV Irodalom 4-r 409/I-IV Kriza Jánoshoz küldött népmesék I-IV.
 K/V: Irodalom 4-r 412 Kriza János Gyűjteménye
 K/VI: Irodalom 4-r 414 Kisfaludy Társaság gyűjteménye
 KM: Kiss Mihály
 KZ: kéziratos lapszámok
 LE: Lőrinczi Elek
 M: mesemondókat jelöli
 Nm: Nagyküküllő
 PG: Pucók Geczi bá'
 RPT: Róka Puskás Tamás
 Szk: Székelykeresztúr
 T: ismeretlen kötet, Kovács Ágnes jelölése
 TI: Tiboldi István

Um: Udvarhelyszék
 US: Ürmösi Sándor
 x: szerepel a kötetben

Irodalom

- DOMOKOS MARIANN 2004 Kriza János népköltési gyűjtéséről. Kutatási módszertan és műfajelmélet a folklórisztika tudományá válásának időszakában. Szakdolgozat (kézirat).
- FARAGÓ JÓZSEF 1943 Ismeretlen Kriza-életrajzok. *Ethnographia* LIV 235–247.
- 1956 A marosvásárhelyi diákok népköltészeti gyűjtőmunkája az 1860-as években. *Igaz Szó* 4. 7. 1038–1043.
- 1965 Kriza János és a Vadrózsák. In Antal Árpád – Faragó József – Szabó T. Attila: *Kriza János*. Bukarest, 67–196.
- 1979 Kövály László székely balladagyűjtése 1852-ben. *Ethnographia* XC. 382–387.
- 1990 Erdélyi János és az erdélyi magyar népköltészet. *Művelődés* 39. 4–5. 29–33.
- 1994–1995 Arany János és Kriza János a népmese gyűjtés módszeréről. *Nyelvünk és Kultúránk* 91–92. 73–80.
- GERGELY PÁL 1952 A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának újabban megszerzett vagy feltárt kéziratairól. *Ethnographia* LXIII. 207–208.
- 1975 Kriza János halálának centenáriumára. *Ethnographia*. LXXXVI. 418–422.
- 1979 Kriza János kiadatlan feljegyzéseiből. *Múzeumi Kurír* 29. 9. 8–13.
- GYULAI PÁL 1989 Két ó-székely ballada. In - -: *Válogatott művei*. Budapest, 613–650.
- KOVÁCS ÁGNES 1982 Kriza János népmeséinek hitelessége. In *Kriza János és a kortársi eszméáramlatok*. Szerk. Kriza Ildikó. Budapest, 33–47.
- KRIZA JÁNOS 1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Első kötet. Szerk. - -. Kolozsvár.
- 1911 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. I–II*. Szerk. Sebestyén Gyula (Magyar Népköltési Gyűjtemény U. F. XI–XII.) 1943a *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény I–III*. Szerk. Viski Károly. Budapest 1943b *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény I*. Szerk. Gunda Béla. h. n.
- 1956 *Székely népköltési gyűjtemény. Összesítő válogatás a kiadott és kéziratot hagyatékból I–II*. A verses részt Gergely Pál, a meséket Kovács Ágnes gondozta. Budapest.
- 1957 *Az apám lakodalma*. Szerk. Faragó József. Bukarest.

- 1960 *Az álomlátó fiúk*. Vál. Kovács Ágnes. Budapest.
- 1972 *A csókalányok*. Szerk. Kriza Ildikó. Budapest.
- 1975 *Vadrózsák. Kriza János székely népköltési gyűjteménye*. Faragó József gondozásában, Bukarest.
- 1986 *Székely népköltési gyűjtemény*. Budapest.
- 1988 *Székely népmesék*. Tervezőszerkesztő Bencsik Gábor. Budapest.
- MÉSZÁROS JÓZSEF 1988 *Adomák és tanítómesék. Kriza János hagyatékából Tiboldi István gyűjtése*. Bukarest.
- ORTUTAY GYULA – KATONA IMRE 1956 *Magyar parasztmesék I–II*. Szerk. --,--. Budapest.

Kéziratos források

- Ms 4163/108 2/1983 Kovács Ágnes beszélgetése Gergely Pállal. MTA Kézirattár.
- Irodalom 4-r 409/I–IV Kriza Jánoshoz küldött népmesék. MTA Kézirattár.
- Irodalom 4-r 412 Kriza János Gyűjteménye. MTA Kézirattár.
- Irodalom 4-r 414 Kisfaludy Társaság gyűjteménye. MTA Kézirattár.
- Irodalom 8-r 178/TIII Tiboldi István. Gyűjteménytöredék. MTA Kézirattár.
- 19035/A-D A Kriza-kiadvány számára legépelt meseanyagjegyzéke. Ethnológiai Adattár.

Műhely

CZIRE SZABOLCS UNITÁRIUS BIBLIATEOLÓGIA-TANÁR DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁNAK MEGVÉDÉSE

*Czire Szabolcs, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet (PTI) unitárius tanára 2007. július 19-én a PTI-ben népes hallgatóság előtt megvédte **A történeti Jézus-kutatás a XX. század utolsó évtizedeiben** című doktori értekezését, és ezzel PhD fokozatot szerzett. A Doktori Bizottság tagjai a következők voltak: dr. Rezi Elek elnök, dr. Szabó Árpád tudományos irányító, dr. Geréb Zsolt, dr. Herczeg Pál és dr. Molnár János opponensek.*

Czire Szabolcs két tanár középső gyermekeként Székelykeresztúron született és érettségizett. 2001 és 2006 között volt a PTI hallgatója, ezt követően három éven át Sepsikőröspatakon (segéd)lelkész és Kolozsváron gyakornok volt az unitárius bibliai tanszéken. Az 1999–2000. tanévet a Meadville/Lombard Teológiai Főiskola ösztöndíjasaként a Chicagói Egyetemen töltötte. 2000-tól a Romániai Felekezeti Bibliatársaság Vezető Tanácsának tagja. 2002-ig tanársegéd, majd adjunktus. A 2005. tavaszi szemesztert a Sharp Scholar kutatói ösztöndíjasaként Oxfordban és Manchesterben töltötte. A doktori tanfolyamra 2002 februárjában iratkozott be, és 2005 februárjában zárta le.

Az alábbiakban a doktori dolgozat rövid ismertetését adjuk közre.

A téma körülírása

A Héber Bibliából (Ószövetség) ered történelemtudatunk eszmélése, és a Biblia révén örököltünk egyfajta érzékelést arra nézve, hogy milyen helyünk és feladatunk van a történelemben. Aztán maga a Biblia is a történelmi vizsgálódás tárgyává lett. A folyamat szorosan összefügg először a középkori *négyes értelem* felváltó, reformáció-kori *literális értelem* keresésével, majd a felvilágosodás nyomán kibontakozó tudományosság reprezentációs szemléletével, amely a bib-